

แนะนำหนังสือ: วรรณกรรมเรื่องมหาชาติในวัฒนธรรมไทย

Book Review: Maha Chat in Thai Culture

จำลอง วงษ์ยี่ Jamlong Wongyee *

วันรับบทความ 14 พฤษภาคม 2568 / วันแก้ไขบทความ 23 มิถุนายน 2568 / วันตอบรับบทความ 25 มิถุนายน 2568

บทคัดย่อ

บทความแนะนำหนังสือวรรณกรรมเรื่องมหาชาติในวัฒนธรรมไทยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบถึงความสำคัญและความน่าสนใจ ตลอดจนภาคภูมิใจในวรรณคดีสำคัญทางพุทธศาสนาที่ได้รับการยกย่องให้เป็นวรรณคดีแห่งชาติ ที่สำคัญคือสาระความรู้และมุมมองใหม่ๆ จากเรื่องราวของมหาชาติหรือเวสสันดรชาดกในส่วนของเนื้อหาจำแนกออกเป็น 2 ตอน ตอนที่หนึ่งเป็นบทความมีจำนวนทั้งสิ้น 11 บทความ จากนักวิชาการ 11 ท่านด้วยกัน โดยมีการนำเสนอความคิดเห็นและมุมมองในหลากหลายมิติ ทำให้เห็นถึงบทบาทและอิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องมหาชาติหรือเวสสันดรชาดกที่อยู่ในบริบทของสังคมไทยได้อย่างแจ่มชัดมากขึ้น ตอนที่สอง กล่าวถึงคุณค่าในด้านต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วย 1. คุณค่าด้านภาษา 2. คุณค่าด้านสังคมวัฒนธรรม 3. คุณค่าด้านวรรณคดี

คำสำคัญ วรรณกรรม มหาชาติ วัฒนธรรมไทย

* อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย วิทยาลัยศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต email: chomlong.w@rsu.ac.th

Abstract

This paper aims to recommend the book entitled ‘Maha Chat in Thai Culture’ to inform readers of its significance and engaging content, and to foster Thai pride in “Maha Chat” as a Buddhist literary work recognized as a national literature masterpiece. This book provides the readers with novel knowledge and perspectives through Jataka – the story of the Buddha-to-be (Siddhartha Gautama) in his previous lives before finally attaining enlightenment. This book contains two parts. The first part collects eleven papers written by eleven academic experts, offering various insights and dimensions of the Maha Chat or Jataka within Thai society. The second part highlights the value of this literary work in three key aspects: (1) language, (2) society and culture, and (3) literature.

Keywords: Literature, Maha Chat, Thai culture

บทนำ

มหาชาตเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่สำคัญเรื่องหนึ่งของไทย เพราะมีความเชื่อว่าเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ ในเรื่องนี้คือ พระเวสสันดรก่อนเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ สุดท้ายได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรื่องมหาชาตหรือเวสสันดรชาดกมีความโดดเด่นกว่าชาดกเรื่องอื่น ๆ เนื่องจากเป็นเรื่องของการบำเพ็ญทานบารมีอันเป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่ง เรื่องของมหาชาตมีอยู่หลายสำนวนทั้งที่เป็นสำนวนหลวง ได้แก่ มหาชาตคำหลวง และมหาชาตกลอนเทศน์ และทั้งที่เป็นสำนวนท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากการนำเอาเค้าโครงเรื่องจากนิบาตชาดกและอรรถกถาชาดกมาร้อยเรียงเป็นเรื่องราวด้วยกวีโวหาร สอดแทรกคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี จนกลายเป็นที่มาของความเชื่อและค่านิยมต่าง ๆ อาทิเช่น ความเชื่อเรื่องพระศรีอารยเมตไตรย และค่านิยมเรื่องการทำบุญให้ทาน ซึ่งถือเป็นรากฐานทางด้านความเชื่อของผู้คนในสังคมมาโดยตลอดทุกยุคทุกสมัย กรมศิลปากรในฐานะที่เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ด้านการอนุรักษ์ สืบพินิจ สร้างสรรค์ ตลอดจนเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทยในแขนงต่าง ๆ รวมทั้งในด้านวรรณคดีไทย จึงได้ร่วมกับคณะกรรมการวรรณคดีแห่งชาติประกาศยกย่องให้วรรณคดีเรื่องมหาชาตคำหลวงเป็นวรรณคดีแห่งชาติในปีพุทธศักราช 2565 ส่วนมหาชาตสำนวนอื่น ๆ ที่แพร่กระจายอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ก็ได้มอบหมายให้สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์โดยกลุ่มภาษาและวรรณกรรมจัดสัมมนาทางวิชาการเนื่องในวันภาษาไทยแห่งชาติ พุทธศักราช 2565 เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2565 ณ ห้องประชุมใหญ่ หอสมุดแห่งชาติ ทำวาสุกรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้และคุณค่าของวรรณกรรมเรื่องมหาชาตที่เข้ามามีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านาน ในขณะเดียวกันก็ได้รวบรวมบทความประกอบการสัมมนาทางวิชาการดังกล่าวมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือ “วรรณกรรมเรื่องมหาชาตในวัฒนธรรมไทย” ที่มีเนื้อหาสาระความรู้ตลอดจนข้อมูลใหม่และมุมมองต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้าเรื่องของมหาชาตในลำดับต่อไป อีกทั้งหนังสือดังกล่าวยังเป็นการรำลึกถึงคุณูปการและเพื่อเผยแพร่เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร อดีตประธานคณะกรรมการวรรณกรรมอาเซียน อดีตประธานคณะกรรมการวรรณคดีแห่งชาติ ราชบัณฑิต และศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ พุทธศักราช 2555 หนังสือ “วรรณกรรมเรื่องมหาชาติในวัฒนธรรมไทย” เล่มนี้จึงน่าจะเป็นแหล่งอ้างอิงและเป็นตำราตลอดจนเป็นคู่มือในการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องของมหาชาติได้เป็นอย่างดี

หนังสือ “วรรณกรรมเรื่องมหาชาติในวัฒนธรรมไทย” เป็นหนังสือที่รวบรวมบทความประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เนื่องในวันภาษาไทยแห่งชาติ พุทธศักราช 2565 กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่เนื่องในงานพระราชทานเพลิง คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ ม.ป.ช., ม., ต.จ., จ.ก. ณ เมรุวัดโสมนัสวิหาร เมื่อวันอาทิตย์ที่ 11 สิงหาคม 2567 มีจำนวนหน้าทั้งสิ้น 448 หน้า แบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 เป็นเรื่องราวของชีวประวัติ ผลงาน ตลอดจนคำไว้อาลัยที่มีต่อคุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ ส่วนที่ 2 เป็นบทความทางวิชาการที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องราวของมหาชาติและมหาชาติคำหลวง จำนวนทั้งสิ้น 11 เรื่อง

เนื้อหา

หนังสือ “วรรณกรรมเรื่องมหาชาติในวัฒนธรรมไทย” ประกอบด้วยบทความทางวิชาการที่ว่าด้วยเรื่องราวของวรรณกรรมเรื่องมหาชาติและวรรณคดีเรื่องมหาชาติคำหลวง จำนวนทั้งสิ้น 11 เรื่อง จาก 11 ท่าน ดังนี้

เรื่องที่ 1 ความสำคัญของวรรณกรรมเรื่องมหาชาติในวัฒนธรรมไทย โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพนธ์ อัครวิรุฬห์การ กล่าวถึงความสำคัญของวรรณกรรมเรื่องมหาชาติในวัฒนธรรมไทยว่าเป็นเรื่องที่กว้าง ความสำคัญที่ว่านี้จำเป็นต้องพิจารณาจากพยานหลักฐาน ซึ่งก็จะพบว่า ไม่มีวรรณคดีไทยเรื่องใดที่จะมีสำนวนมากหรือเทียบเท่ากับมหาชาติ เนื่องจากมีทั้งที่เป็นสำนวนหลวงและสำนวนที่เป็นของท้องถิ่นต่าง ๆ จนกล่าวได้ว่าเรื่องของมหาชาติได้แทรกซึมอยู่ในทุกพื้นที่ของประเทศก็ว่าได้ ดังจะเห็นได้จากประเพณีการเทศน์มหาชาติหรือการสวดมหาชาติในงานบุญเทศน์มหาชาติ ส่วนวรรณคดีทางพุทธศาสนาที่เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติมีจำนวน 2 เรื่อง คือ ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นพุทธประวัติในอดีตชาติกับปฐมสมโพธิกถา ซึ่งเป็นพุทธประวัติในปัจจุบันชาติ ส่วนบทที่จะใช้สวดมหาชาติมีอยู่ 2 แบบ คือ 1. กลอนสวด 2. กลอนเทศน์ ปัจจุบันกลอนสวดนั้นแทบจะไม่ค่อยพบเห็นมากนัก ส่วนใหญ่จะใช้กลอนเทศน์ซึ่งยังมีปรากฏอยู่ โดยเฉพาะพระสงฆ์ซึ่งยังคงใช้เทศน์กันอยู่

เรื่องที่ 2 มหาชาติคำหลวง : ลักษณะเด่นและคุณค่า โดย ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต กล่าวถึงภูมิหลังของมหาชาติและมหาชาติคำหลวง หรือที่รู้จักกันในเรื่องเวสสันดรชาดก ซึ่งตามคติความเชื่อของคนไทยเชื่อว่าเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ต่อมาได้ออกผนวชจนในที่สุดตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า นอกจากนั้นได้บอกถึงยุคสมัยที่แต่ง ซึ่งคาดว่าจะเป็นประมาณปีพุทธศักราช 2025 ในสมัยอยุธยาตอนต้น ตรงกับรัชกาลของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยมีจุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่อสวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟังในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา มหาชาติคำหลวงมีเนื้อหาแบ่งออกเป็น 13 กัณฑ์ คือ 1. กัณฑ์ทศพร 2. กัณฑ์ทิมพานต์ 3. ทานกัณฑ์ 4. กัณฑ์วนประเวศน์ 5. กัณฑ์ชูชก 6. กัณฑ์จุลพน 7. กัณฑ์มหาพน 8. กัณฑ์กุมาร 9. กัณฑ์มัทรี 10. กัณฑ์สักรบรรพ 11. กัณฑ์มหาราช

12. กัมถ์ฉกษัตร์ย 13. นครกัมถ์ ส่วนลักษณะคำประพันธ์ที่ใช้ประกอบด้วยร้อย โคลง ฉันท์ และกาพย์ ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะที่โดดเด่นของเรื่องนี้ โดยเฉพาะการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารต่าง ๆ นอกจากนั้นก็จะใช้วิธีการเล่าเรื่องไปตามลำดับเวลา และเล่าเรื่องอย่างมีชีวิตชีวาประหนึ่งผู้แต่งสามารถจะล่วงรู้ถึงความรู้สึกของตัวละครต่าง ๆ ในเรื่อง ในขณะที่เดียวกันก็มีการสอดแทรกความเชื่อต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเรื่องบุญญาบารมีของตัวละคร ความเชื่อเรื่องเทวดาและผี เป็นต้น คุณค่าที่ได้จากเรื่อง 1. คุณค่าด้านวรรณคดี 2. คุณค่าด้านภาษา 3. คุณค่าด้านวัฒนธรรม

เรื่องที่ 3 การสวดและการเทศน์มหาชาติ โดย ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุกัญญา สุธงษา อธิบายถึงประวัติความเป็นมาของประเพณีการสวดและการเทศน์มหาชาติ พร้อมทั้งให้ข้อสังเกตว่า ประเพณีดังกล่าวน่าจะเกิดที่ดินแดนล้านนา หรือทางภาคเหนือของไทย เนื่องจากพระสงฆ์ในยุคสมัยนั้นมีความรู้ในภาษาบาลีในระดับที่สูงมาก อีกทั้งในยุคนั้นมีการบวชพระใหม่เป็นจำนวนมาก ที่สำคัญมีการชำระบทสวดทำนองต่าง ๆ ให้มีความถูกต้องมากยิ่งขึ้น แม้ว่าในปัจจุบันจะยังไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าประเพณีการสวดและการเทศน์มหาชาติจะเกิดขึ้นที่ล้านนาเป็นแห่งแรกหรือไม่นั้นซึ่งก็คงจะต้องมีการพิสูจน์หรือสืบค้นกันต่อไป แต่จากหนังสือมหาชาติล้านนาที่ปรากฏตามวัดต่าง ๆ พบว่ามีมากกว่า 100 สำนวน โดยกัมถ์ที่พบมากที่สุดได้เรียงตามลำดับ ได้แก่ กัมถ์ซุชก กัมถ์กุมาร กัมถ์มัทรี กัมถ์มหาราช และนครกัมถ์ ในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้โปรดให้รวบรวมมหาชาติกัมถ์ต่าง ๆ ที่กระจัดกระจายอยู่ตามวัดต่าง ๆ จนได้ครบทั้ง 13 กัมถ์ โดยเรียกชื่อว่ามหาชาติกลอนเทศน์ หรือร่ายยาวมหาเวสสันดร ส่วนทำนองที่ใช้เทศน์มหาชาติมี 2 แบบ คือ 1. ทำนองธรรมวัตร 2. ทำนองแหล่

เรื่องที่ 4 มหาชาติคำหลวง : ขุมทรัพย์ของภูมิปัญญาไทย โดย รองศาสตราจารย์ ดร.มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ เปรียบเทียบมหาชาติคำหลวงเป็นเสมือนขุมทรัพย์ทางภูมิปัญญาของไทย เนื่องจากเป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าในหลาย ๆ ด้าน นอกจากจะมีคุณค่าในด้านพุทธศาสนาแล้ว ยังให้ความรู้ในเรื่องของขนบธรรมเนียมประเพณี ความรู้ในเรื่องความดีและความงามในอุดมคติ ความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับธรรมเนียมในการตั้งชื่อบุคคลและสถานที่ซึ่งจะตั้งไปตามลักษณะเด่นของบุคคลหรือสถานที่นั้น ๆ ความรู้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ความรู้ในเรื่องของผู้นำหรือผู้ปกครองบ้านเมืองที่จะต้องรับฟังเสียงของผู้ใต้ปกครองหรือประชาชนส่วนใหญ่ด้วย ส่วนรสนทางวรรณคดีที่โดดเด่นในเรื่องนี้ ได้แก่ 1. วีรรส (ความกล้าหาญ) 2. กรุณารส (ความสงสาร)

เรื่องที่ 5 ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกกัมถ์มัทรีของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) : ศิลปะการประพันธ์และคุณค่าความสำคัญ โดย รองศาสตราจารย์โชติตา มณีใส ได้อธิบายถึงสาเหตุและเหตุผลที่ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก โดยเฉพาะกัมถ์มัทรีของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้รับความนิยมและชื่นชอบจากผู้คนเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันได้รับคัดเลือกให้ใช้เป็นบทเรียนในรายวิชาพื้นฐานภาษาไทยวรรณคดีวิภักษ์ของนักเรียนมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 5 เนื้อเรื่องของร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัมถ์มัทรี มักจะมีปมขัดแย้ง จากนั้นจะดำเนินเรื่องไปสู่การคลี่คลายปมขัดแย้ง ยกตัวอย่างเช่น ตอนที่พระเวสสันดรบริจาคลูกให้แก่ซุชกซึ่งถือเป็นปมขัดแย้ง เมื่อนางมัทรีทราบเรื่องตอนแรกก็เศร้าโศกเสียใจ แต่สุดท้ายก็ร่วมอนุโมทนาทานดังกล่าว ซึ่งก็ถือเป็นารคลี่คลายปมขัดแย้งดังกล่าว นอกจากจะมีความโดดเด่นในส่วนเนื้อหาของเนื้อหาแล้วก็ยังมีมีความโดดเด่นในด้านของศิลปะการ

ประพันธ์ การใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารต่าง ๆ อีกด้วย โดยเฉพาะการใช้อุปมาโวหาร พรรณนาโวหาร สาธกโวหาร รวมทั้งโวหารภาพพจน์

เรื่องที่ 6 ทำเนียบขุนนางสมัยรัชกาลที่ 3 ในแหล่งจัดพล กัณฑ์มหาธาตบับคัมภีร์ไบลานหอไตร น.1 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม โดย รองศาสตราจารย์ ดร.ศานติ ภักดีคำ ให้ความรู้ในเรื่องของรายยาวมหาเวสสันดรชาดก โดยเฉพาะสำนวนของสมเด็จพระสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ที่ได้ทรงนิพนธ์ไว้ถึง 12 กัณฑ์ ซึ่งในบางกัณฑ์ก็จะมีบทแหล่งแต่งแทรกไว้ด้วย เช่น แหล่งจัดพล เนื้อหากล่าวถึงราชทินนามและตำแหน่งของขุนนางในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยมีการแบ่งออกเป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระบบชัดเจน ยกตัวอย่างเช่น กรมมหาดไทย กรมกลาโหม กรมท่า กรมนา กรมวัง กรมเมือง กรมอาสารักษาเกล้า กรมพระแสงปืน และกรมกลองชนะ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการอ้างอิงถึงเจ้าคุณศรี ซึ่งหมายถึง พระยาศรีสหเทพ (ทองเพ็ญ) พระยาธิเบศบดี พระยาราชมนตรี (ญู) พระยาราชนิกุล (เสือ) เป็นต้น

เรื่องที่ 7 ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในมหัศจรรย์คำฉันท์ โดย รองศาสตราจารย์ ดร.ธานีรัตน์ จตุทะศรี กล่าวถึงลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในเรื่องมหัศจรรย์คำฉันท์ว่ามีรูปแบบคำประพันธ์ประกอบด้วยฉันทลักษณ์และกาพย์แต่งสลับกันไป รวม 476 บท ฉันทลักษณ์ที่ใช้มากที่สุดคือ อินทรวนิยานฉันท 11 ส่วนกาพย์ที่ใช้มากที่สุดคือ กาพย์ฉก 16 เรื่องมหัศจรรย์คำฉันท์นี้มีความโดดเด่นในด้านการใช้ภาษาที่ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเห็นภาพตลอดจนอารมณ์และความรู้สึกของตัวละคร อันเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของวรรณคดี ในขณะเดียวกันก็ได้เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของพระโพธิญาณซึ่งถืออุดมคติสูงสุดในทางพุทธศาสนา จนกล่าวได้ว่ามหัศจรรย์คำฉันท์เป็นวรรณคดีทางพุทธศาสนาที่แสดงให้เห็นพลังศรัทธาทางศาสนาและพลังทางวรรณศิลป์ที่มีความสัมพันธ์และส่งเสริมซึ่งกันและกัน

เรื่องที่ 8 ความหมายและที่มาของ “คำหลวง” โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ธนโชติ เกียรติณภัทร ได้ระบุว่า ปัจจุบันวรรณคดีที่เป็นคำหลวงมีทั้งหมด 5 เรื่อง ได้แก่ 1. มหาชาติคำหลวง 2. นันทโศภนพราหมณ์คำหลวง 3. พระมัลลคำหลวง 4. สปริตติธรรมราชชาดก 5. พระนลคำหลวง นอกจากนั้นยังได้อธิบายถึงความหมายของคำว่า “คำหลวง” ซึ่งก็มีข้อสันนิษฐานที่แตกต่างกันออกไป 2 ทาง ความเห็นทางหนึ่งเชื่อว่าหนังสือที่ใช้สำหรับสวด อ้างอิงจากสมัยอยุธยาว่าคนฟังคาถาฟังไม่เข้าใจ ก็จึงมีการแปลคาถาดังกล่าวเป็นภาษาไทยแล้วสวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟัง ปัจจุบันก็ยังมีการสวดมหาชาติคำหลวงในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา โดยเฉพาะที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ส่วนความเห็นอีกทางหนึ่งก็มีความเชื่อว่าหนังสือคำหลวงไม่จำเป็นที่จะต้องแต่งเพื่อใช้สำหรับสวดเท่านั้น แต่อาจจะเป็นหนังสือที่แต่งขึ้นโดยพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ก็ได้ ดังนั้นความหมายของคำหลวงจึงยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่มาโดยตลอด จนในที่สุด เปลื้อง ณ นคร ได้เรียบเรียงหนังสือประวัติวรรณคดีจึงประมวลความหมายของคำว่า “คำหลวง” จาก 2 แนวทางดังกล่าวข้างต้นว่า หนังสือคำหลวงเป็นหนังสือที่พระมหากษัตริย์หรือเชื้อพระวงศ์ผู้ใหญ่จัดให้มีขึ้น จะแต่งหรือทรงนิพนธ์เองหรือทรงเป็นธุระให้ผู้อื่นนิพนธ์ขึ้นก็ได้ ส่วนเนื้อเรื่องต้องเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นเรื่องสำคัญทางศาสนาหรือตำนาน รูปแบบคำประพันธ์หนังสือคำหลวงมีทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และคำว่า “คำหลวง” อาจหมายความว่าได้อีกประการหนึ่งว่า ควรยึดถือเป็นแบบฉบับได้

เรื่องที่ 9 ปรัชญาสมุทรไทยมหาชาติคำหลวง โดย ดร.พีระ พนารัตน์ กล่าวถึงมหาชาติคำหลวงว่ามีจำนวนมาก แต่เนื่องจากมีรายละเอียดที่ซับซ้อนและยังคงมีประเด็นที่ต้องศึกษาค้นคว้าอีกมาก ทั้งในแง่ของ

เครื่องหมายกำกับเสียงในบทสวด ตลอดจนในแง่ของการแต่งซ่อมรวมถึงการศึกษาเปรียบเทียบกันที่แต่งซ่อมใหม่จนเกิดเป็นหลายสำนวน ยกตัวอย่างเช่น กัณฑ์มัทรี ปัจจุบันมหาชาติคำหลวงที่อยู่ในสมุดไทยมีจำนวนมากกว่า 90 ฉบับ เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ ท้าวาสึกี้ เหล่านี้จะเป็นประเด็นให้นักวิชาการรุ่นใหม่สามารถนำไปสืบค้นและตรวจสอบชำระได้เป็นอย่างดี โดยจะมีความถูกต้องรัดกุมมากยิ่งขึ้น

เรื่องที่ 10 การตรวจชำระเรื่องภาพพระมหาชาติ โดย ชนิดา สีหามาตย์ อธิบายถึงภาพพระมหาชาติ สำนวนเดิมเรียกว่า ภาพมหาชาติ โดยหวนจิรญาณฉบับที่เชื่อว่าตกทอดมาจากสมัยอยุธยาจำนวน 3 บรรพ คือ กุมารบรรพ สักรบรรพ และวนประเวศน์บรรพ ต่อมาได้มีการรวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นในปีพุทธศักราช 2507 เรียกว่า ภาพมหาชาติ ปัจจุบันมีการพบเพิ่มอีก 2 บรรพ คือ มัทรีบรรพและมหาราชบรรพ สำหรับยุคสมัยที่แต่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นรัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรม แต่ก็ยังมีข้อขัดแย้งมากมายอีกเช่นกัน ทำให้ยังไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดว่าแต่งในสมัยใด ภาพพระมหาชาติเป็นการแปลแต่งมหาชาติคำหลวงในสมัยอยุธยาไปสู่การแปลแต่งมหาชาติกลอนเทศน์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น การตรวจสอบเรื่องภาพพระมหาชาติจึงน่าจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาประวัติศาสตร์เรื่องอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมหาชาติคำหลวง

เรื่องที่ 11 เวสสันดรสำนวนต่าง ๆ ของกลุ่มพันธุ์ไท โดย วกุล มิตรพระพันธ์ ให้ความรู้เกี่ยวกับเวสสันดรชาดกของกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่อยู่ในดินแดนต่าง ๆ ในแถบล้านนา เช่น กลุ่มไทยวน ไทลื้อ ไทเขิน ไทใหญ่ เป็นต้น หรือแม้แต่ที่เชียงตุง รวมถึงดินแดนสิบสองปันนาอีกด้วย ซึ่งก็อาจจะมีส่วนที่แตกต่างกันบ้าง อาทิ ชื่อเรื่อง ตัวละคร เนื้อเรื่อง ภาษาที่ใช้ เป็นต้น

คุณค่าจากหนังสือ วรรณกรรมเรื่องมหาชาติในวัฒนธรรมไทย

1. คุณค่าด้านภาษา

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าภาษาที่ใช้ในบทความทางวิชาการนั้นจำเป็นต้องใช้ภาษาแบบแผนหรือเป็นทางการ การใช้รูปประโยคก็ต้องถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ ในขณะที่ถ้อยคำหรือถ้อยคำที่จะต้องสื่อความหมายได้อย่างถูกต้องตรงประเด็น แต่ด้วยความที่หนังสือเล่มนี้เป็นบทความวิชาการทางด้านวรรณคดีซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องของวรรณศิลป์ จึงมักจะปรากฏคำหรือถ้อยคำที่เป็นกวีโวหารแทรกอยู่ในเนื้อหาของบทความอยู่เป็นระยะ ๆ ดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

เป็นวรรณคดีที่ให้ความเพลิดเพลินใจ และให้ความสำเร็จอารมณ์แก่ผู้ฟัง คือให้ทั้งเนื้อหาที่กินใจและเรื่องซึ่งมีชีวิตชีวา รวมทั้งให้รสคำประพันธ์ที่ไพเราะ”

ข้อความข้างต้นนำมาจากเนื้อหาส่วนที่ว่าในเรื่องของคุณค่าของมหาชาติคำหลวง จากบทความเรื่อง “มหาชาติคำหลวง : ลักษณะเด่นและคุณค่า” ของ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ชลลดา เรืองรักษ์ลิขิต จะพบว่ามีการใช้คำและถ้อยคำที่สะท้อนถึงการใช้อย่างที่มีชั้นเชิงทางวรรณศิลป์แทรกอยู่ เช่นคำว่า สำเร็จอารมณ์ เมื่อพิจารณาความหมาย คำว่า “สำเร็จ” มีความหมายว่า รื่นเรึงหรือร่าเริง เช่น นวนิยายให้ความสำเร็จอารมณ์ มักใช้คู่กับคำว่าสำราญเป็นสำราญหรือสำราญสำเร็จ (Thai Royal Institute Dictionary, 1999, P.1189)

นอกจากนั้นยังมีการกลวิธีทางภาษาที่ก่อให้เกิดความงามทั้งทางด้านเสียงและความหมายของคำ ในตัวอย่างนี้มีการใช้คำว่าให้ ข้า ๆ หลายครั้ง ซึ่งทำให้เกิดความไพเราะในแง่ของการออกเสียง ในขณะเดียวกันก็เป็นการเน้นความหมายของคำ หรือข้อความที่ต้องการจะสื่อให้มีความหมายชัดเจนหนักแน่นมากขึ้นอีกด้วย

ตัวอย่างที่ 2

“การสวดหรือการอ่านเป็นทำนอง อยู่ที่ว่า เป็นทำนองชนิดใด ทำนองหลวงต้องพิสดารกว่าทำนองธรรมดาเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ทำนองที่เด็กหัดก็ใช้ไอ้เอ้ออ้อแอ้ไปตามวิหารราย ต่อไปเมื่อฝึกฝนจนคอแข็งมากขึ้น ก็อาจจะเข้าไปเป็นขุนหินขุนธาร”

ข้อความข้างต้นนำมาจากเนื้อหาตอนหนึ่งจากบทความเรื่อง “ความสำคัญของวรรณกรรมเรื่องมหชาติในวัฒนธรรมไทย” ซึ่งเป็นปาฐกถาพิเศษของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประพนธ์ อัครวิรุฬห์การ จะพบว่ามีการใช้ถ้อยคำสำนวนที่น่าสนใจ โดยเฉพาะการใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อก่อให้เกิดความงามทางด้านเสียงรวมทั้งด้านความหมาย ดังจะเห็นได้จากคำว่า ไอ้เอ้ออ้อแอ้ นั้นเป็นการเล่นอักษรหรือพยัญชนะ อ ทั้ง 4 พยางค์ ในขณะเดียวกันก็มีการเล่นเสียงวรรณยุกต์ด้วยคือ ใช้เสียงวรรณยุกต์โททั้งหมดด้วยเช่นกัน หากพิจารณาในเรื่องของการใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อให้เกิดความงามด้านความหมายก็สามารถอธิบายได้ โดยเฉพาะการใช้คำหรือถ้อยคำที่ทำให้เกิดภาพที่ชัดเจนเด่นชัด เช่น คำว่า ไอ้เอ้ออ้อแอ้ เป็นความเปรียบถึงผู้ที่ยังไม่เชี่ยวชาญ ไม่ชำนาญ หรือมีประสบการณ์มากพอ เรียกว่า ง่าย ๆ ว่ายังไม่เก่งในเรื่องของการสวดไอ้เอ้อวิหารราย มีสภาพคล้ายกับเด็กน้อยที่ยังพูดจาไม่เป็น คำหรือภาษาได้แต่ออกเสียงอ้อ ๆ แอ้ ๆ นั่นเอง ส่วนคำว่าคอแข็งเป็นสำนวนที่ปกติมักจะใช้กับเรื่องของสุรายาเมา คนที่ดื่มเหล้าเก่ง ไม่เมาง่าย ก็จะถูกเรียกว่า คอแข็ง ซึ่งการใช้สำนวนในบริบทที่แตกต่างจากที่เคยรับรู้และคุ้นชิน ถือเป็นนวัตกรรมในการใช้ภาษาที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

ตัวอย่างที่ 3

“ศิลปะการประพันธ์แห่งกลวิธีการทางภาษา ในที่นี้จะหมายถึงกลศิลป์ซึ่งก่อให้เกิดสุนทรียภาพด้านความหมายและเสียง ตลอดจนกลวิธีการพรรณนาเพื่อสร้างความสะเทือนอารมณ์”

ข้อความข้างต้นนำมาจากข้อความตอนหนึ่งจากบทความเรื่อง “ร่ายยาวมหาเวสสันดร กัณฐมัทธีของเจ้าพระพระคลัง (หน) : ศิลปะการประพันธ์และคุณค่าความสำคัญของ รองศาสตราจารย์โชษิตา มณีใส จะพบว่ามีการใช้กลวิธีทางภาษาที่ก่อให้เกิดความงามทางด้านความหมายและเสียงอีกเช่นกัน ที่ชัดเจนคือมีการประดิษฐ์หรือสร้างคำใหม่โดยอาศัยรากฐานหรือแนวเทียบจากคำเก่าที่เราได้ยินได้ฟังและใช้กันอย่างแพร่หลาย ยกตัวอย่างในที่นี้คือ คำว่า กลศิลป์ ซึ่งก็น่าจะมีอิทธิพลและแนวทางมาจากคำว่า กลวิธีอยู่พอสมควร ซึ่งการใช้คำว่า กลวิธีการ กลศิลป์ และกลวิธี อยู่ในย่อหน้าเดียวกันก็ทำให้เกิดความไพเราะในการออกเสียง ในขณะเดียวกันก็สามารถสื่อความหมายที่ลึกซึ้งด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะคำว่า กลศิลป์ ซึ่งเป็นการผสมผสานของคำว่า กล+ศิลป์ ซึ่งน่าจะแปลว่า วิธีการล่อลวงเพื่อให้เข้าถึงความงามของศิลปะได้นั่นเอง นับว่าเป็นแนวทางสำหรับผู้ที่ต้องการประดิษฐ์คิดค้นหรือสร้างคำใหม่ ๆ มาใช้ต่อไปในอนาคต

2. คุณค่าด้านสังคมวัฒนธรรม

ในด้านสังคม ภาพสะท้อนที่ปรากฏจากบทความที่รวบรวมอยู่ในหนังสือเล่มนี้ก็ยังทำให้เข้าใจถึงความคิดและความสำคัญในการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรมากยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันก็เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการปลูกฝังเรื่องการทำทานแก่คนในสังคมปัจจุบันให้มากขึ้น รวมทั้งการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในสังคม เฉกเช่นเดียวกันกับการที่พระเวสสันดรทรงบริจาคช้างปัจจัยนาครเพื่อแก้ปัญหาฝนแล้งให้แก่ชาวเมืองกลิงคราชภูร์ นอกจากนี้เรื่องราวของมหาชาติที่สำคัญโดยเฉพาะมหาชาติคำหลวงหรือเวสสันดรชาดกยังก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีของผู้คนในสังคม ไม่เฉพาะแต่ในสังคมไทยเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่กระจัดกระจายอยู่ในประเทศอื่น ๆ ด้วย เช่น ชาวไทใหญ่ เมืองเชียงตุงและดินแดนสิบสองปันนา เป็นต้น จนอาจกล่าวได้ว่ามหาชาติและมหาชาติคำหลวงหรือเวสสันดรชาดกเป็นวรรณคดีทางพุทธศาสนาที่สามารถหลอมรวมความคิดความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่นต่าง ๆ ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ อีกทั้งยังช่วยลดปัญหาความขัดแย้งในกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ในด้านวัฒนธรรมก็เช่นกัน ในหลาย ๆ บทความก็มักจะกล่าวถึงประเพณีของการสวดและการฟังเทศน์มหาชาติ ซึ่งเกิดจากปรับเปลี่ยนการสวดมหาชาติคำหลวงจากที่มีคำภาษาบาลีเป็นจำนวนมากมาสอดแทรกด้วยคำภาษาไทยบ้างก็เลยทำให้สามารถสวดจบครบทั้ง 13 กัณฑ์ได้ภายในวันเดียว ที่สำคัญที่สุดคือความเชื่อที่ว่า การฟังเทศน์มหาชาติจะได้านิสงส์ 5 ประการ ประการแรกคือ เมื่อตายแล้วจะไม่ตกนรก ประการต่อมาคือทำให้ได้ขึ้นสวรรค์ ประการที่สามคือ จะได้ไปเกิดเป็นมนุษย์ในยุคพระศรีอารยเมตไตรย ประการที่สี่คือ จะได้พบกับพระศรีอารยเมตไตรย และประการสุดท้ายคือ จะได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระศรีอารยเมตไตรย และจะบรรลุเป็นพระอริยบุคคลในที่สุด

3. คุณค่าทางวรรณคดี

หนังสือ “วรรณกรรมเรื่องมหาชาติในวัฒนธรรมไทย” เป็นหนังสือที่รวบรวมความคิด มุมมองของนักวิชาการด้านวรรณคดีที่มีชื่อเสียงจำนวนถึง 11 ท่าน ซึ่งแต่ละท่านก็ได้นำเสนอความคิดมุมมองต่าง ๆ ผ่านบทความทางวิชาการที่สามารถนำไปอ้างอิงได้ โดยเฉพาะข้อมูลใหม่ของวรรณกรรมเรื่องมหาชาติและวรรณคดีเรื่องมหาชาติคำหลวง นอกจากนี้บทความต่าง ๆ ดังกล่าวยังสามารถเป็นแนวทางและแบบอย่างในการเขียนบทความทางวิชาการ โดยเฉพาะในด้านวรรณคดีได้เป็นอย่างดี ที่สำคัญกว่านั้น หนังสือเล่มนี้เป็นเสมือนตราประทับรับรองว่าวรรณคดีเรื่องมหาชาติคำหลวงได้รับการประกาศยกย่องให้เป็นวรรณคดีแห่งชาติแล้ว อันที่จริงอาจจะนับเป็นวรรณคดีเอกอีกเรื่องหนึ่งของโลกก็น่าจะได้เช่นกัน

กล่าวโดยสรุป หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่น่าอ่านอีกเล่มหนึ่ง สำหรับผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวรรณคดีไทย โดยเฉพาะเรื่องราวทางพุทธศาสนา เป็นเสมือนคู่มือเกี่ยวกับมหาชาติหรือเวสสันดรชาดก ในขณะเดียวกันก็สามารถใช้อ้างอิงหรือใช้เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าวรรณคดีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาเรื่องอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

การอ้างอิง

- Department of Fine Arts. (2023). *Mahavesandorn: The one-thousand verses and the Jataka Nibata*. Bangkok: Office of Literature and History. (in Thai)
- _____. (2024). *The Mahachat in Thai culture*. Bangkok: Office of Literature and History. (in Thai)
- Nimmannoradee, P. (1983). *The Lan Na Maha Chat: a study of local literature*. Bangkok: Thai Wattana Panich Press. (in Thai)
- Ruangraklikit, C. (2004). *Ayutthaya literature: common characteristics and influences*. Bangkok: Academic Publication Project, Faculty of Arts, Chulalongkorn University. (in Thai)
- Sangthada, P. (1995). *Local literature*. Bangkok: Suriyasarn Press. (in Thai)
- Thai Royal Institute (1999). *Thai Royal Institute Dictionary B.E. 2542*. (in Thai)
- Yupho, T. (1958). *The legend of Maha Chat sermon*. Bangkok: Phrachan Press. (in Thai)